

PATRICK DUNLEAVY, BRENDAN O'LEARY

Összefoglalva az államról folyó vitát

Három általános kérdést vetünk fel a liberális demokratikus állam elméletével kapcsolatban. Először, hogy az „államra” koncentrálván vajon méltányosak vagyunk-e a demokrácia politikájáról alkotott koncepciók iránt? Vagy torzít-e ez a megközelítés azoknak az elméleteknek az esetében, amelyeknél az „állam” nem középponti jelentőségű fogalom? Másodsor, hogy az alternatív elméleteknek vajon vannak-e közös területei, s ezekből az érzékelhető konvergenciákból következik-e, hogy a liberális demokratikus politikának meg lehet adni egy olyan általánosan elfogadott rajzát, amely szintetizálja a létező koncepciókat? Harmadsor, ha a különböző koncepciókat így módon nem lehet is közelíteni egymáshoz, vajon vannak-e közös kérdésfelvetések és válaszadási módzatok?

Az államra koncentrálván

Ha a politikát „az államra” koncentrálván elemezzük, figyelmünk egyetlen központi jelentőségű problematikára irányul. Nevezetesen arra, hogy milyen viszonyokat találunk valamely ország kormányzati intézményei és a társadalom egyéb aspektusai között. „Az állam” fogalma viszont csak úgy értelmes, ha szembeállítjuk antinómiájával, a „nem állam” eszméjével. Az állam, illetve nem állam ellenpontosításának két alapvető változata van: „az állam és a polgári társadalom”, valamint „az állam és az egyén” ellentételezése.

Az állam és a polgári társadalom dichotómiája nagyon élesen vet föl arra vonatkozó kérdéseket, hogy milyen kölcsönviszonyokat találunk a társadalmilag hatékony érdekek és a kormányzati apparátus között. Bár ez az orientáció a legvilágosabban az elitelméletben, a marxizmusban és a neopluralista gondolkodásban érzékelhető, nem kevésbé explicit módon van jelen a pluralista és az újjobboldali gondolkodásban is. Egyre elismertebb egyébként az a meglátás, hogy ezek a kérdések már Arisztotelészről kezdve foglalkoztatták a premodern politikai gondolkodást. Valójában az számított kivételesnek és szokatlannak, hogy e problémák eltűntek a 18. századi angol-amerikai liberális gondolkodásból. Ebben az értelemben – mint Burnham írta – „a nem liberális gondolkodás, különösképp a marxista gondolkodás tette meg számunkra azt a szívességet, hogy folytatta a mondott hagyományt”.

A legtöbb liberális gondolkodónál az állam és a polgári társadalom viszonyának fókuszálását felváltotta az *állam és az egyén ellenpontosítása*. E megközelítmód képviselői a központi politikai kérdéseket legnagyobbbrészt az egyes állampolgárok és a kor-

Ez a tanulmány a két szerző „Theories of State – The Politics of Liberal Democracy” című művének (London etc.: Macmillan Ltd., 1989., első kiadás: 1987.) hetedik fejezete. A monográfia összehasonlító keretben, példásan tárgyiszertű hangvétellel tekinti át korunk reprezentatív államelméleteit.

mányzat viszonyainak terminusaiban ragadják meg. Magukat e viszonylatokat persze már közvetített viszonyként fogják fel. Mindenekelőtt a képviselői intézményekre, illetve azokra az érdekesoportokra kell gondolnunk, amelyek oly jelentős szerepre tettek szert a háború utáni pluralista gondolkodásban. A kérdések liberális fókuszálása azonban gyakran elmulasztja, hogy részletesebb képet fessen az állampolgárok életkeretétől szolgáló szélesebb társadalomról, s gyakran képtelen számot adni arról, hogy a polgárok társadalmi és gazdasági pozíciója milyen mértékig hat formatívan politikai választásaikra, érdekeikre és lehetőségeikre. Nemrégiben az újjobboldali adott olyan elemzést, hogy a társadalmi értelemben izoláltan tekintett állampolgárok miként viselkednek a kormányzati szolgáltatások gazdaságilag racionális fogyasztóiként. Az a lelkesedés viszont, amellyel a közösségi választás elmélete karolta fel a közösségi és a maganszektor különbségét, szintén ismételtelen középpontba állította „az államot”, amelyet korábban a liberális gondolkodás tendenciálisan intézményes összetevőire bontott fel.

Az egymással versenyben álló modellek eddigi összehasonlításakor általában az állam és a polgári társadalom ellenpontosítását tartottuk szem előtt, s – a modern liberális politikai gondolkodás legnagyobb részéhez mérten – kisebb jelentőséget tulajdonítottunk az állam és az egyén közötti viszonylatoknak. Két megfontolásból. Egyfelől az állam és a polgári társadalom dichotómiája sokkal inkább inkluzív (sokkal több kérdésre terjed ki), mint az állam és az egyén viszonylatának alternatív orientációja. Amennyiben az állampolgárok egyéni viselkedése fontos összetevője a társadalmi eszelekvésnek, annyiában már fedve van az állam és a polgári társadalom problematikája által is. Másfelől pedig az állam és az egyén viszonyának fókuszálása, tendenciáját tekintve úgy tűnik, lehetetlen-ne teszi bármiféle adekvát elemzést annak, hogy a társadalmi és gazdasági hatalom milyen kényszerpályákra tereli a politikai viselkedésmódokat és választásokat.

Maguk a jelenkori liberális gondolkodók is felismerték, hogy az állam és az egyén viszonyára koncentrálnó hagyomány a társadalmi viszonyok döntő jelentőségű aspektusait kendőzheti el a politikai elemzés előtt, s félrevezető eredményeket adhat. Az ilyen szellemű hangok a neopluralista gondolkodásban a legerőteljesebbek, az ítélet pedig megfogalmazódott már az újjobboldali és a konvencionális pluralizmus képviselőinek körében is. Az itt következő, Burnhamtól származó (1982) gondolatmenet jól foglalja össze ezt a liberális meglátást: „Bármely sikeres kormányzati rendszerrel kapcsolatban csaknem axiomatikus értelemben – elmondható, hogy olyan csoport vagy csoportok jólétének előmozdításával van elfoglalva, amelyek a legtöbb hatalommal rendelkeznek a szóban forgó társadalomban. A lehető legszélesebb értelemben az állam – bármely állam – három lényegi funkciót teljesít. Először, azoknak az alapvető szükségleteit és érdekeit védelmezi, akik ellenőrzik a kérdéses társadalom termelőerőit. Szorosan ide kapcsolódik az állam második funkciója: biztosítani kell saját legitimitását és a társadalom harmóniáját. Ez a funkció azt a figyelemre méltó tényre is involválja, amivel a politikaelmélet művelői már emberemlékezet óta foglalkoznak, hogy az állam – ez a szervezett erő – az erkölcsi tekintély ágenszévé válik, s alattvalói általában elfogadják az általa meghatározott szabályokat. Végezetül pedig egyetlen állam sem maradhat fenn, ha nem képes megfelelően megvédelmeznit magát, illetve a gazdaságban és a társadalomban uralkodó hatalmakat a külső támadásokkal szemben.”

Nem funkcionális nyelven szólva, Burnham meglátása szerint a liberális demokracia államának az a feladata, hogy megvédelmezzék a tulajdonviszonyokat, a legfőbb tekintély forrásaként szolgáljon, és monopolizálja a törvényesen alkalmazható erőszak eszközét, amit aligha kérdőjelezne meg bárki is. Bármennyi ellenérzést tápláljanak is az egyéni viszonylatokban gondolkodó teoretikusok „az állam” fogalmával szemben – s e vonatkozásban senkinek sem sikerült meghaladnia a brit és amerikai pluralisták szélsőségeit –, kénytelen-kelletlen állást kell foglalniuk ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban is.

Átfedések és különbségek az államelméletek között

Az állam és a polgári társadalom viszonyaira összpontosítva azt is hangsúlyozzuk, hogy egyetlen államelmélet sincs elszigetelve teljes mértékben a többi megközelítésmódtól. Valamennyi koncepciónak *lényeges átfedései* vannak a szomszédos felfogásokkal, s eltér a különböző felfogások konvergenciájának, illetve annak a mértéke, hogy mennyi egységes sajátzerűséget őriznek meg egymással szemben.

Két középponti megközelítésmód fejt ki szervezőerőt: az *elitelmélet* és a *pluralizmus*. Az elitelmélet lényeges pontokon esik egybe a többi megközelítésmóddal, ezért nem könnyű az elitelméleten belül sajátzerűséget biztosító teoretikus magvat kijelölni. Bár a pluralista gondolkodásnak a neopluralizmussal, az újjobboldali koncepciókkal, valamint az elitelmélettel egyaránt vannak átfedései, könnyen megkülönböztethető a pluralista gondolkodás nagyobb saját jogú magva. A neopluralista gondolkodásnak vannak kapcsolódásai az elitelmélettel és a konvencionális pluralizmussal, s minthogy ez egy újabb és még fejlődő terület, ezért saját középponti területe kisebb. Az ideológiai spektrum egyik oldalán, az újjobboldali teóriák, a másikon pedig a marxista megközelítésmód képviselik a leginkább saját jogú koncepciókat. Az újjobboldali gondolkodás valamelyest egybeesik a pluralizmussal, s kisebb mértékű átfedése van az elitelmélettel. A marxizmus más irányzattal csak egyetlen területen van fedésben: az elitelmélettel, ez azonban nagy felület.

A következőkben röviden minden egyes átfedésre kiterünk.

1. Az *instrumentalista marxista koncepciók*, illetve az elitelmélet keretében a külső ellenőrzés modellje közel állnak egymáshoz, amellől érvelve, hogy igen jelentős mértékben az üzleti korporációk ellenőrzik a pártok közötti versengést, az érdekesoportok dinamikáját és a politikáról a tömegtájékoztatóban festett képet. Mindkét megközelítésmód arra mutat rá, hogy a tőkés társadalomban az állam politikáját szorosan a tőketulajdonosok ellenőrzik az üzleti nyereségesség érdekében, és azért, hogy lehetetlenné tegyék a köznapit állampolgárok bármiféle tényleges befolyását a gazdasági ügyekben hozott döntésekre. Részletes érveit tehát mindkét modell elsősorban a pluralizmussal szembeni kritika mentén fejt ki, arra koncentrálna, hogy az államapparátus tagjai egy szűk társadalmi körből kerülnek ki, közösen vallott értékrendszerük elitisztikus, és szociálisan izolálódnak a népesség egyéb rétegeitől.

2. Az *elitelmélet* és a *neopluralizmus* abban az érvelésben találkozik, hogy a liberális korporatív megoldások és a technokratikus kormányzás kiszorította a képviselőtől alapuló politikát az olyan közösségi természetű döntéshozatalból, mint a makroökonomiai menedzsment, a jóléti állam szolgáltatásainak jelentős része vagy a technológiai fejlődés irányítása. Az *elitelmélet* a liberális korporatívizmusban potencialisan „emberarcú fasizmust” lát. A *neopluralisták* nagyobb hangsúlyt helyeznek arra, hogy a döntéshozatalnak kényszerre kerestül érvényesülő logikája van, amely a kormányzatot arra szorítja, hogy intézményileg alkalmazkodjon az üzleti élet eszeserveződéséhez és a munkásmozgalomhoz. Az elitelmélet a technokratikus kormányzást olyan szoros köhézióval rendelkező képződménynek tartja, amelyekben az állam elitesoportjai a társadalmi következményekkel szemben saját preferenciáikat juttatják érvényre. A neopluralizmus képviselői szintén elismerik, hogy a csúcspolitika számos területen elszigetelődik a közvetlen állampolgári ellenőrzéstől, a hatalom hordozóinak azonban az egymáshoz mérten is töredezett szakértői elitesoportokat tartják, amelyek az állami szervezetek decentralizált hálózatának önálló részeiben működnek. E erőteljes akadályai vannak annak, mutatnak rá, hogy a hatalom a különböző funkciójú területek menten valahol fölhalmozódjon, a közérdeket szolgáló nyilvános ellenőrzés új formái pedig biztosítják azt, hogy az egész rendszer megközelítőleg az állampolgári preferenciákkal összhangban működjék.

3. A *hagyományos pluralizmus* néhány participációt hangsúlyozó változata egybeeseg a *neopluralizmussal*, várhatnánk, hiszen a legtöbb neopluralista szerző egykor hagyományos pluralista meggyőződéseket vallott magáénak. Mindkét koncepció elismeri, hogy nemigen van értelme a konvencionális „input”-politika finomításával foglalkozni, hiszen az ilyen politikai vitákat eleve körülhatárolja az, hogy az üzleti élet uralja a gazdasági erőforrásokat. Mindkét koncepció normatívan reagál erre a helyzetre, mégpedig nem a liberális demokrácia merev elutasításával, hanem olyan intézményes változtatások keresésével (gondoljunk például a gazdasági demokráciára), amelyek meghaladhatóvá teszik ezeket a korlátokat.

4. Néhány *pluralista* és *elitelméleti* szerző a *demokratikus elitizmus* négy eszméjét vallja sajátjának: Schumpeter modelljét a pártok versengéséről; a kormányzati stabilitás fontosságának behaviorisztikus elméletét; az elitek elkülönülésének hangsúlyát (szemben azzal az elképzeléssel, hogy egységes uralkodó csoportot alkotnának); és azt a weberi koncepciót, hogy a bürokráciának kritikus szerepe van a modernizációban. A liberális demokrácia pluralisztikus „revizionista” koncepciójában 1945-től 1960-ig néhány ilyen téma volt a meghatározó: kerülni kell, hogy a pártok vezetői fölött a párttagok frakciója ellenőrzést gyakoroljon; miként járul hozzá az apátia a politikai stabilitáshoz, mivel a kevésbé szocializált s ennél fogva autoritáriusabb hajlamú állampolgárok így kívül maradnak a politika színterén. Néhány mérsékeltebb elitelmélet szintén hasonló álláspont-hoz közeledett szervezéseméleti tanulmányok hatása alatt, amelyek a racionális döntéshozatal belső nehézségeit hangsúlyozták, vagy a népszerűség részvételének fokozása mellett szálltak síkra.

5. Az *elitelmélet* és az *újjobboldal* közötti kicsiny átfedés főleg Olson (1965) művének köszönhető az érdekcsoportok közösségiválasztás-elméletéről, amelyet alapvetően az elitelmélethez soroltunk, kései munkájával együtt (1982) viszont jól illeszkedik az újjobboldali szellemiségbe. Az az újjobboldali eszme, hogy az államilag alkalmazott professzionális-értelmiségi elitek „új osztályt” alkotnak (amely saját érdekeinek megfelelően alakítja ki a jóléti állam politikáját) igen közel esik a technokráciáról adott elitelméleti koncepciók némelyikéhez.

6. Nagy felületen találunk továbbá közeledést a „kormányzati túlsúlyossággal” foglalkozó pesszimiztikus *pluralista* irodalom és az amerikai *neokonzervatívizmus* között, amely a gyakorlati politika kérdéseiben összeolvad az újjobboldali állásponttal. Az első csoportot olyan liberálisok alkotják, akik ismerik az árnyoldalakat, és így kételkednek abban, hogy a jelenkori kormányzati technológiák vajon lépést tudnak-e tartani a kormányzattal szemben támasztott állampolgári igényekkel. A második eszmerészhez konzervatívok tartoznak, akiknek a szembenállása a jóléti állam intézményével inkább az újjobboldal morális meggyőződésére vezethető vissza, mintsem a közösségválasztás-elmélet deduktív teoretikus modelljére.

A szóban forgó elméletek kölcsönviszonyának attekintéses lekeresztendő – s most már rátérve a különbségekre –, az átfedéseket nem produkáló nézőpontokról is említést kell tennünk. Mint várható, a *marxizmus* és az *újjobboldal* teljes mértékben különbözik érvelésmódjában, még ha van is közöttük a konvergenciának néhány olyan izolált pontja, amit érdemes megemlíteni. Mindkét megközelítésmód hangsúlyozza például, hogy a kapitalizmus részben prekapitalista vagy hagyományos értékektől függ, amelyek nem üdulnak meg automatikusan a piaci társadalmakban, ezáltal az újbol legitimálás hosszú távra vonatkozó problémáját idézve elő, hiszen a kapitalizmus erkölcsi tartaléka hanyatlóban vannak. Szélesebb értelemben pedig mindkét megközelítésmód „gazdasági” terminusokban próbál magyarázatot adni a politikai jelenségekre.

A marxizmus és az újjobboldal közötti elválasztásnál talán érdekesebb az, hogy semmiféle átfedést nem találunk a *marxizmus* és a *neopluralizmus* között. A neopluralizmus kétségtelenül közel áll néhány kulcsfontosságú vonatkozásban a marxista szemléletmódhoz,

például abban is, ahogyan képviselői az üzleti élet uralkodó szerepet látják a *poliarhia* körülményei között. Valamennyi neopluralista azonban amellett érvel, hogy a liberális demokrácia ellen irányuló, átfogó marxista kritika helytelen és tendenciózus. A szocializmus történelmi tapasztalata és a szovjet, valamint a kelet-európai társadalmak valósága sötét árnyéket vet ebben a vonatkozásban. Aligha akad egyetlen olyan pluralista gondolkodó, aki meg akarná kérdejezni, hogy a termelési mód megváltoztatása közben alapvető jelentősége van a liberális demokrácia megőrzésének. A forradalmi változásokkal járó felfordulás, valamint az átmenet költségei önmagukban is elfogadhatatlannak tűnnek, s messze nincsenek arányban az államszocialista rendszerek néhány szemalmas eredményével az egyenlősítés vagy a liberalizálás terén.

Akadhat néhány olyan marxista gondolkodó, aki teljességgel elfogadhatja a liberális demokráciát a szocializmushoz való átmenet értékes és nélkülözhetetlen elemként, amit néhány nyugati eurokommunista, valamint néhány kelet-európai masként gondolkodó fejített ki a hetvenes évek folyamán. A marxisták számára azonban a szocializmus remetteit (legalább bizonyos mértékig) mindig is ellensúlyozta az a kétes értékű történelmi út, amit a nyugati baloldal „reformizmusának” vagy „revizionizmusának” mondanak, beleértve azoknak a szocialistáknak sorát, akik hozzájárulásukat adták az első világháború értelmetlen tömegmészárlásához, vagy sikertelen módon próbáltak szembe szegülni a fasizmussal és a náciizmussal. Mindezek a potens arnyak tartottak ez idáig vissza a nyugati neomarxisták jelentős részét attól, bármennyire heterodox nezeteket valljanak is egyébiránt –, hogy a szocializmushoz való átmenetre vonatkozóan lemondjanak a társadalmi forradalom szükségességéről.

Továbbá a *neopluralizmus* és az *újjobboldal* is teljes mértékben elvált egymástól, annak megfelelően, hogy a keynesi makroökonomiába vetett bizalom és a jóléti állammal kapcsolatos konszenzus erodálódását követően polarizálódás ment végbe a kortárs liberális nézeteken belül. A neopluralisták az újjobboldali nézeteket potens, ám ősrégi ideológiának tartják; rég elhunyt közgazdászok és társadalomfilozófusok idézgetésének, látszólagos igazolást nyújtva azoknak az állami szerződésekért ügyeskedő üzletembereknek, állami segélyektől és ártámogatásoktól függő farmereknek és olyan magas jövedelmű adóesalóknak, akik ezzel együtt önállóságról és önszegélyezésről prédikálnak. A *közösségi választás elméletének* formális modelljei, a végtelen metodológiai individualizmus, vagy az, hogy a politikusok önérdékét vagy gyengeelméjűséget hívják segítségül hosszú távú társadalmi tendenciák magyarázatához, mindez már túl van annak a határon, amit a neopluralisták komoly akadémiai vitaként elfogadnak. Az újjobboldal szemszögéből a neopluralista szervezők marxista ruházatot viselő utitársként jelennek meg a jelenkori kapitalizmus „diffamációja”, valamint amiatt, hogy elismerik az üzleti élet privilegizált pozícióját, és hogy védelmére kelnek az „etatizmusnak” és a liberális korporatívizmusnak.

Közös témák az államelméletben

Most a hasonlóságnak az eddigektől eltérő, de nem kevésbé fontos szempontjára térünk rá az öt államelmélettel kapcsolatban: arra ugyanis, hogy közös témákra igen hasonló módokon válaszolnak. A korábbiakban erőteljesen hangsúlyoztuk, hogy az öt államelméletben az állam tevékenységének jellemzéséhez három egymástól eltérő alapvető választási lehetőség adódik: az állam mint „jelentéktelen nagyság”, mint „gyám” illetve mint „partizán”.

	„Jelentéktelen nagyságú állam”	„Gyámállam”	„Partizánállam”
Pluralizmus	Szélkakasmodell	Az egyenlősítő erő modellje	Brókermodell
Újjobboldal	Keresletoldali modell	A jóléti maximalizálás modellje	Kínálatoldali modell
Elitelmélet	A külső ellenőrzés modellje	A korporatív liberalizmus modellje	Az autonóm állam modellje
Marxizmus	Instrumentalista modell	Funkcionalista modell	Döntőbírómodell
Neopluralizmus	A deformált poliarchia modellje	A szakértői állam modellje	

1. A „jelentéktelen nagyság” modelljei azt hangsúlyozzák, hogy az állam passzív mechanizmus, amelyet nem a formális politikai szférából, hanem azon túlról irányítanak, s hogy a végső hatalommal a polgári társadalom csoportjai rendelkeznek. Az állami intézményeknek exogén vezetésre van szükségük ahhoz, hogy hatékonyan tudjanak működni, egyébként ugyanis irányultság és koordináció nélkül „hánykolódnának”. Az öt különböző elmélet persze igen nagy mértékben különbözik a tekintetben, hogy a polgári társadalom mely tényezőihez társítják ezt a külső ellenőrzést.

A jelentéktelen nagyság pluralista modellje szerint a politikai hatalom az állampolgárok kezébe van letéve, akik választásokon foglalnak állást, hatnak a pártok politikájára, és érdekes csoportokat alkotnak. Az állami intervenció eszerint mondhatni szélkakas, amely a meghatározó erejű társadalmi szelekkel együtt fordul, hogy megfelelő konfiguráció jöjjön létre az állam politikájában. A társadalmi érdekek különböző koalíciói kerülnek ki győztesen a különböző vitakérdések kapcsán, s az állam politikájának számtalan fluktuációja valójában annak a nyomásnak számos irányzatát és fokozatát tükrözi, amelynek egy demokratikus kormányzat ki van téve.

Az újjobboldali keresletoldali modellje tekintettel van arra, hogy az állampolgárok képességei jelentős tökéletlenségeket mutatnak az állami politika kialakításának irányításában, ami a politikai döntési mechanizmusok belső jellegzetességeire vezethető vissza, gondoljunk arra, hogy a választási küzdelemben bizonyos kérdéseket egyetlen „nyalabkába” szoktak összevonni, vagy hogy egy szavazat leadásával nem lehet a preferenciákkal kapcsolatos fokozatokat kifejezni. A politikusok és az érdekes csoportok vezetői azután összekapcsolják ezeket a defektusokat – például a választók várakozásának felfokozásával – a politikai-üzleti ciklus manipulálása vagy egymás kölcsönös segítése érdekében. Így bár az állam továbbra is a keresletre válaszol, a politikai interakciók rendszeren számos „emergens hatás” létrejöttéhez vezetnek, vagyis váratlan és nem kívánatos következményt idéznek elő, amilyen például az állam növekedése.

A jelentéktelen nagyság modellje az elitelmélet keretében azt implikálja, hogy az államot kívülről a társadalmilag vagy gazdaságilag uralkodó elitek ellenőrzik. Az elitelmélet képviselői úgy látják, hogy a piaci társadalmakban a befolyásolás csak egy irányban hat, néhány gazdaságilag uralkodó, magas státusú csoporttól indul ki, amelyek differenciáltan szervezettek, és kellő erőforrásaik vannak a liberális demokrácia folyamatainak manipulálásához. Nyilván az üzleti élet elitjeinek van kiosztva az a szerep, a társadalmi lezárás modelljei azonban addig tápitják az „elitnek” ezt a terminusát, hogy a felett mar-

társadalmak teljes menedzseri rétegére kiterjedjen. Az állam itt semmiképp sem szabad forgó szélkakásra emlékeztet, hanem olyan fára, amely az uralkodó szélirány hatása feloldalasan nőtt, s ennek az állapotnak az újrendezését nem lehet elképzelni, legfeljebb a fa teljes kidőlése árán.

A marxista instrumentalizmus képviselői a jelentéktelen nagyság modelljének igen hasonló változatával dolgoznak. A legtöbb instrumentalista koncepció azonban a hatmat pontosabban lokalizálja, mint az elitelméletek, a tőketulajdon névezve meg az állami politikaellenőrzésének döntő alapjaként. Az „állammonopolista” változat ezt a hatmat tovább szűkíti egy uralkodó osztályfrakcióra, a monopoltőkére, amely gazdasági tevékenységeit szorosan integrálja a kormányzati intervenciókkal, hatékonyan védelmezi saját érdekeit a tőke más frakcióival és más társadalmi osztályokkal szemben.

Végül a vonatkozó neopluralista koncepció a poliarchia deformált modellje, amely a „kettős politika” modelljét találjuk. A liberális demokrácia államának művelete bizonyos szempontból poliarchikus módon mennek végbe a konfliktusban álló társadalmi érdekek egymáshoz hangolása végett, például különböző ágensekből álló interakciós rendszerek létrehozásával. Mélyebb szinten azonban az üzleti élet privilegizált pozíciója oda vezet, hogy a termelési móddal kapcsolatos kérdések – amelyek szám másodlagos kérdésre is meghatározóan hatnak – ki vannak zárva az állampolgár gyakorlati vitáinak vagy döntéseinek hatóköréből.

2. Az a további koncepció, amely a liberális demokrácia államának a gyámoldó funkcióját tulajdonítja, olyan autonóm intézményes hatalmat lát benne, amely képes rá hatni társadalmi erők kiegyensúlyozására – vagy úgy, hogy igazodik az államapparátusnak a társadalmi érdekekről alkotott képéhez, vagy úgy alakítja ki az állami politikát, hogy az megfeleljen a hosszú távú társadalmi fejlődésnek. Az állam ilyenfajta tevékenysége általában azt is involválja, hogy az állami politika igazodik a társadalmilag nem doránans, akár latens, vagy szervezetlen érdekekhez is. A „gyámállam”-koncepció néhány változata szerint az állami szervezetekben olyan emberek dolgoznak, akik a saját elkötelezettségüknek megfelelő társadalmi jólétet próbálnak maximalizálni: itt tehát a politikai egyenlősítő eredményei szándékokkal nyernek magyarázatot. Más változatban viszont az állam személytelenül reagál, olyan társadalmi helyzetek normalizálása érdekében amelyek valósággal fenyegetnek. Ez esetben az állami politika egyenlősítő eredmény funkcionális magyarázatot kapnak – függetlenül tehát a tisztviselők motivációitól azt ugyanis, hogy így vannak összhangban a társadalmi rendszer következményeivel.

A gyámállam-koncepció pluralista változata az államot olyan egyenlősítő erőnek látja, amely kedvezően alakítja át a társadalmi konstellációkat a társadalmi és politikai hatalommal nem rendelkező csoportoknak. Ezeknek ugyanis a politika „input”-oldala sokkal jelentősebb a hatása, gondoljunk különösképpen választási részvetelükre. Továbbá a politikusok és a tisztviselők szocializációja, valamint a társadalmi fejlődés irányának valódi nehézségei a politikát alakító embereket erősen a közérdekre orientálják.

A gyámállam újjobboldali változata ezzel ellentétben olyan jóléti maximalizáló modellt lát, amely inkább elméleti lehetőség, semmint a jelenkori liberális demokráciák tapasztalt képe. Ez a koncepció nem utal explicit módon az állami politika kialakításának tartalmi irányultságára. A jólét maximalizálásának nincsenek szükségképpen következményei társadalmi vagy gazdasági redistribúcióval kapcsolatban, a reformista intervenció ugyanis csak csökkentenék a társadalmi aggregált jólétét, hiszen elfojtanak a kemény munka, a beruházás és az innováció ösztönzőit. Az erőforrások kormányzati allokációja továbbá sokkal kevésbé hatékony, mint a piac vagy a magáncégek műveletei. Az állami optimalis formája tehát arra korlátozódna, hogy restriktív „fiskális alkotmányozás” valósítson meg, betartassa a többségi elvet érvényesítő választások játékszabályait arra orientálva a közvéleményt, hogy a kormányzattal a lehető legkisebb jóléti teljesítményt várjon el. Ahelyett, hogy nagyobb egyenlőséget próbálna létrehozni, vagy közbeavatkozik a társadalmi erőforrások elosztásában, az államnak inkább a közérdekre orientált

szabad gyakorlásának biztosításáért kell fellépnie, s hagynia kell, hogy a szubsztantív társadalmi eredmények az állampolgárok piacon meghozott számtalan döntése révén formálódjanak. Állami beavatkozás csak akkor következze, ha a jogok gyakorlásának torzulásai igényelnek korrekciót (a közjavakban való ellátás ugyanis igen sok kívánnivalót hagy maga után), vagy ha különböző jogok előre nem látott konfliktusa igényel megoldást.

A *gyámállam eltelméleti képe a liberális korporatív koncepció*, amely amellett érvel, hogy a stratégiai politikát a kormányzat, az üzleti élet és egyéb intézményesült eltek egymáshoz való alkalmazkodásának zárt folyamata irányítja, a nemzeti érdek valamennyi által elfogadott koncepciójának megfelelően. A fejlett ipari államokban a jelenkori politikai problémák azt kívánják meg, hogy a kormányzó eliteknek sikerüljön aktív kooperációt biztosítani más szervezeti blokkok vezetőivel, akik a kulcsfontosságú gazdasági és társadalmi erőforrásokat ellenőrzik. A liberális korporatívizmus koherens ideológiát hozott létre, amelyben a nemzeti gazdasági sikerek kapnak hangsúlyt a külfölddel folytatott gazdasági versengésben, s a társadalmi berendezkedés restriktív koncepciója fogalmazódik meg. Itt a kormányzatot a nagyobb érdektömörülések segítik kényszereket érvényre juttató szerepének gyakorlásában.

A *gyámállam valamennyi marxista koncepciója funkcionális magyarázatokat* alkalmaz. A társadalmi redistribúciót felvállaló állami politikát funkcionálisnak tartják a kapitalizmus fennmaradása és fejlődése szempontjából. Az állami szervezetek jelentős mértéku függetlenséget élveznek a tőke közvetlen ellenőrzésével szemben, amit vagy annak tulajdonítanak, hogy a gazdasági, ideológiai és politikai strukturák elváltak egymástól, és önálló fejlődési dinamikával rendelkeznek, vagy azzal magyaráznak, hogy a fejlett ipari társadalmakban megnövekedett a kulturális fejlődésnek, illetve a gazdasági változások és a munkafolyamatok menedzselésének jelentősége.

A *neopluralista változat a gyámállamhoz olyan technokratikus kormányzatot* társít, amelyben *szakmai felkészültség és értékrendszerek ötvöződnék* a közérdek ethoszává, ennek köszönhetően szellemükben a mai kormányzatok korántsem azonosak a korábbi időszakok önérdeket követő, szaktudás nélküli bürokráciáival. A professzionalizáció azt tükrözi, hogy a fejlett ipari társadalmakban erőteljes funkcionális követelmények szólnak a tudás specializálódása mellett, s hogy rendkívül nehéz értelmes módon irányítani a társadalmi fejlődést. A neopluralisták hisznek abban, hogy lényegbevágóak a gyámállam intencionális magyarázatai, amelyek az új professzionalizált technostruktúra tagjainak konkrét törekvéseivel világítják meg az állam „output”-politikáját.

3. Az a koncepció, amely szerint a liberális demokrácia állama mondhatni „*partizánállam*”, minden szerveződést (így az államot is) úgy értelmez, hogy céljuk az őket alkotó szervezetek és egyének érdekeinek és személyes jólétének előmozdítása. Az állam azonban más társadalmi erővel folytatott tárgyalásokra és alkukra van utalva ahhoz, hogy szervezeteinek és tisztviselőinek megfelelő eredményeket érhessen el. Az állam sokkal inkább saját érdekeinek megfelelően cselekszik, semmint hogy a közérdeket szolgáló eredményekre törekedne, hogy valamiféle szükségképp érvényesülő funkcionális logikát valósítsa meg.

Azok a *pluralisták*, akik magukénak vallják a *partizánállamnak* ezt a képét, az államot önérdekkövető hatalmas *brókernek* tartják, amely kooperációra közvetít a különböző társadalmi érdekek között, a mérleg nyelveként betöltött szerepét pedig arra használja, hogy a központi politikát a tisztviselők érdekeinek megfelelően alakítsa. Ez a brókeri tevékenység általában azt részesíti előnyben, ha a status quótól bizonyos mértékű elmozdulás történik, ami nem irányul automatikusan a közérdekre, de nincs választott politikusok kezében, vagy bármely más belső vagy külső csoportosulás kizárólagos hatalmában sem. Hogy az állam politikája előmozdítsa a társadalom jólétét, ehhez folyamatos szervezeti alkalmazkodásra van szükség, ami bizonyos fokú megfelelést biztosít a kormányzatot belüli szervezeti érdekek és az állampolgári preferenciák között.

Az *újjobboldali kinalatoldali modellje a partizánállam egyszerűbb változata*. Arra koncentrálna, hogy a kormányzati ágensek a költségvetés maximalására törekednek. A bürokráciák oly módon manipulálják az információt, és befolyásolják a politikai szükségességeket, hogy a tisztviselők egyéni érdekeit mozdítsák elő. Mindennek megszokott eredménye, hogy túlszabályozzák a magánszektor műveletét, az állami szolgáltatások túlzott kinalatát állítják össze, fokozódó költségvetési hiányt és államadosságot termelnek – mindezek pedig azt mutatják, hogy a partizánállam visszael stratégiai helyzetével és semmibe veszi az állampolgári preferenciákat.

Az *elitelemélet autonóm államának modellje* nem ennyire egysíkú szellemben fogant képet rajzol. A politikai vezetők és a politikát érdemben befolyásoló tisztviselők összetett és sokoldalú preferenciastrukturákkal rendelkeznek. Ahol az állami tisztviselők céljai konfliktusba kerülnek a külső társadalmi érdekekkel, ott a belső preferenciák jutnak túlsúlyba a politika kialakításában. Ha az ilyen eltérések némak maradnak is, az állami tisztviselők preferenciái határozzák meg a politika részletekbe menő kialakítását.

A *partizánállam marxista képében* a legfelsőbb döntőbírói szerep fogalmazódik meg. E szemléletmód mai formái Marx eredeti koncepcióját általánosítják a bonapartizmusról, amely meglátása szerint a kapitalizmustól a szocializmushoz vezető átmeneti időszak ideiglenes jelensége. A döntőbírói állam modern modellje abban látja az erős és viszonylag autonóm állam szerepét, hogy képes a tőke különböző frakcióit egy olyan stratégia mögé felsorakoztatni, amely a tőke uralkodó frakciójának szükségleteihez igazodik. Az autoritárius etatizmus abban is szolgálatokat tehet, hogy más osztályokat bevonjanak a gyorsabb ütemű gazdasági fejlődés érdekében. A partizánállam kínálja számos nem demokratikus kapitalista országban az államapparátus általános formáját is.

A *neopluralista* gondolkörben nem találjuk megfelelőjét a többi modell partizánállamként jellemzett fogalmának.

Ezek a különböző államelméletekben felmutatható tematikus folytonosságok nyilvánvalóan arról tanúskodnak, hogy a kormányzat jellemzéséhez rendelkezésre álló választási lehetőségek alapvetően körülhatároltak. Valamennyi említett teória értelmezésbeli különbségeit pedig *három kérdésre* vezethetjük vissza, amelyekkel kapcsolatban ezekben az elméletekben két vagy több válasz lehetséges.

	A „jelentéktelen nagyság” modelljei	A „gyámállam” modelljei	A „partizánállam” modelljei
Az állam képességei a társadalmi környezet képességeihez mérten	Gyenge állam, erős társadalmi közegben	Erős állam a gyenge, töredékes és kiegyensúlyozott környezetben	Erős állam, erős környezetben
A politika kialakításának belső nehézségei	Csekélyek	Jelentősek	Igen jelentősek
Az állam önérdekkövetésének mértéke		Alacsony	Magas

a) Milyen képességei vannak az államnak a többi társadalmi érdek képességeihez mérten? A „*jelentéktelen nagyság*” valamennyi modellje az államban olyan gyenge aktort lát, amely erőteljesen szervezett érdekek környezetében működik. A „*gyámállam*” koncepciójának valamennyi változata olyan erős ágensként érzékeli az államot, amelynek

környezetében a társadalmi erők vagy gyengén szervezettek, töredékesek, vagy egymással szemben kiegyensúlyozottak. Az alkukat folytató „partizánállam” modelljében az állam ismét csak erős aktor, itt azonban erőteljesen szervezett érdekek, csoportok és osztályok környezetében működik.

b) Mennyire jelentősek az állami politika kialakításának belső nehézségei? *A jelentéktelen nagyság* valamennyi koncepciója az állam politikájának meghatározását viszonylag egyszerű folyamatként fogja fel. Nem meglepő ennek megfelelően, hogy eszerint az állam képességei csak gyengén fejlettek. Bár e tevékenységnek meglehetnek a maga belső ellentmondásai (miként az a marxista instrumentális modellben ki is fejeződik), ez nem föltétlenül tudatosodik magukban a döntéshozókban. *A gyámállam* modelljei a politika kialakításának sokkal nagyobb belső nehézségeket tulajdonítanak; ezért van szükség erőteljes állami potencia kifejlesztésére. Az állami politika problémái viszont nem olyan akut módon kezelhetetlenek, hogy csak egyirányú megoldási lehetőségek vezetnének ki belőlük. Épp ellenkezőleg: ahhoz, hogy az állam konstruktív módon működhessen a jóléti szolgáltatások maximalizálásában, a társadalmi hatások mintának újrendezésénél, lényegi jelentősége van annak, hogy az állam politikáját meghatározó személyek megőrizhessék manőverezési szabadságukat a megfelelő formájú „output”-ok kibocsátásánál. A „partizán” megközelítésmódok viszont pesszimistább álláspontra helyezkednek. Erős államra van szükség a politika kialakításának jelentős nehézségei miatt. A döntéshozókat általában a rendelkezésre álló kormányzati technológiák határaihoz szorítják, s e problémák kezelésének valamennyi szintjén egyeztetett társadalmi cselekvésre van szükség, különösképp ha redistributív vagy kreatív „közérdekű” eredményeket kell elérni.

c) Mennyiben vezet el önérdék az állam szervezeteinek műveleteit? *A jelentéktelen nagyság modelljei* általában hallgatnak arról, hogy az állam tisztviselői milyen mértékben követik saját érdekeiket, hiszen ha az állam gyenge társadalmi ágens, amely passzív módon viselkedik az erőteljes külső hatások környezetében, akkor az a képessége sincs meg, hogy saját érdekét követő független cselekvést hajtson végre. *A gyám- és a partizánmodell* polarizált álláspontokat képvisel: az első csoport szerint az állam képes arra, hogy önérdékkövetéstől viszonylag mentesen, a többi társadalmi ágensre való tekintettel cselekedve keressen valódi megoldást a társadalmi problémákra; a második álláspont képviselői viszont amellet érvelnek, hogy az állam minden föllépése mögött a közvetlen önérdék motiváltsága munkál.

* * *

A bemutatott öt elméleti megközelítés mindegyike hivatkozhat olyan ellenőrizhető hipotézisekre, amelyek kiállták a cáfolási kísérlet próbáját, az egyes álláspontok kritikusa viszont már cáfolt hipotézisekre mutathat rá. Egyetlen államelmélet sem mentes tehát attól, hogy valamikor valamely liberális demokratikus társadalomban ne cáfolták volna részlegesen. Továbbá egyetlen államelméletről sem állítható, hogy egészében döntő cáfolatot szenvedett volna. Egyre nehezebb elképzelni valamely államelmélet teljes cáfolatát, minthogy sokasodnak a változatok, s ráadásul azt is figyelembe kell vennünk, hogy manapság ezek az elméletek jelentős mértékben fedik egymást. Arról nem is szólva, hogy a liberális demokráciák elemzésének sohasem létezett *egyetlen* uralkodó paradigmája. Konkrét régiókban és időszakokban természetesen akadtak ortodoxiak; voltak azonban olyan „eretnek” tanítások is, amelyek hasonló szellemi rang és tapasztalati megalapozottság birtokában támadták a fő sodrás eszméit.

(Fordította: Mezei György)